

K modernismu a k postmodernismu: historicko filozofic-
ká poznámka

Petr Horák

Některé předcházející příspěvky /Pešková, Pauza/ obrátily pozornost k problému modernismu - ať už v podobě jeho místa ve specifickém diskursu nebo v podobě specifické nálady. Snad nebude zbytečné připomenout - a to i za cenu rizika opakování známých věcí - že moderna, modernismus jako pojmy, jako označení jistých skutečností, konotují v dějinách evropské kultury, a tedy i v dějinách evropské filozofie, vlastně dvojí skutečnost, kterou bychom mohli označit za skutečnost širšího a užšího významu, či širšího a užšího slova smyslu.

V širším slova smyslu znamená pojem moderna a modernismus nepochybně kulturu - včetně filozofie, literatury, historiografie, umění - nové doby: tedy to, co se vydělilo a oddělilo od středověku. Renesanční kultura se cítí být něčím novým, moderním; i ve svém návratu ke klasickému antickému dědictví spatřuje svou novost, svou modernost. Mezi starým, těžko dostižitelným vzorem antiky a moderní dobou stojí barbarský středověk: tak to vyjádřil třeba Laurentius Valla. Filozofie, lépe řečeno dějiny filozofie, kladou počátek své moderny do vzniku karteziánského kognita a celého filozofického proudu, který je s ním spojen. Je charakteristické, že vznik této filozofické moderny je neoddiskutovatelně spojen se současným vznikem moderní přírodovědy. Je to moderna filozofie subjektu; je to mo-

derna dlouhodobá.

V užším slova smyslu konotuje pojem moderna, modernismus určitý zvrat v kultuře, v myšlení: ve vědě stejně jako ve filozofii, v literatuře a v umění, aniž by byl nutně do všech důsledků porušen základní panující trend. V 70. letech 17. století došlo ve Francii k pověstné "querelles des Anciens et des Modernes", kterou bychom mohli, tuším, považovat za klasický model střídání - a tedy sporu - literárního stylu, a tedy za projev modernismu, který byl velice podstatný pro současného pozorovatele; z hlediska dějinného nadhledu však jen utvrzoval, ale nerušil již panující trend.

Zůstává stále platnou otázkou, zda z tohoto pohledu byly jednotlivé "querelles des Anciens et des Modernes", které proběhly v 19. století, nástupem modern nebo modernismů v širším nebo užším slova smyslu. V tom druhém byly nepochybně. Ale byly rovněž v tom prvním? Ruší nebo mění některá moderna 19. století dlouhodobý trend v evropské kultuře, který je onou modernou v širším slova smyslu, jak jsme ji výše zmínili, jejíž počátek je vystopovatelný někdy v renesanci a kterou bych nazval nebo označil modernou v celkovém společenském a kulturním vývoji lidstva potud, že je to epocha vyznačující se snahou - reflektovanou i nereflektovanou - po emancipaci subjektu? Existují názory, které tvrdí, že 19. století epochu emancipace subjektu uzavírá; že postuluje na nejrůznějších úrovních konec moderního - ale vlastně tedy již tradičního - subjektu. Marx, Nietzsche a Freud,

každý samozřejmě jinak a na jiné úrovni, ohlašují např. podle dnes už dobře známých názorů M.Foucaulta "konec člověka", konec subjektu v klasickém, tj.moderním slova smyslu. Bylo by nepochybně možné výčet těchto hlasatelů konce moderny, a tedy hlasatelů nové moderny, doplnit o další jména. S blížícím se výročím Velké francouzské buržoazní revoluce by mohlo být právě v této souvislosti vzpomenuť jméno A.de Tocquevilla.

Avšak je-li tomu tak, že 19.století zakládá přes a prostřednictvím efemérních projevů modernismů v literatuře, filozofii, umění, prostě kultuře, skutečně novou modernu v tom, co je skutečně nejvíce rozhodující, totiž v názoru na bytí člověka ve světě a ve společnosti tím, že ruší nebo alespoň narušuje jeho sebejistotu emancipovaného buržoazního subjektu - a ono to přece dělá v krásné literatuře /Flaubert/ ve filozofii a snad i jinde -, pak je třeba znovu shledávat právě v 19.století kořeny dnešního postmodernismu konce 20.století. Ten svou kritikou logocentrismu ve filozofii /Lyotard, Derrida aj./, opuštěním tradiční narativity /Butor, Simon, nemluvě již dávno o Joycovi/ a subjektu literárního díla /Musil: viz Jacques Bouveresse, La problématique du sujet dans "l'Homme sans qualité", Noroit, déc.1978, č.234, s.3-23/, opuštěním konstruktivismu v architektuře atd.,^{1/} napadá "emancipovaný subjekt" klasického modernismu v jeho nejsilnější a současně nejspornější baště. Totiž v jeho přímočaré, účelové, mocensky zaměřené racionalitě, ospravedlněné identifikací Já, světa a dějin. Ze všech

těchto hledisek představuje tedy 19.století konec a začátek určitých procesů v naší kultuře, jejichž úplné popsání a pochopení si bude vyžadovat zasvěcené návraty ke kultuře a do kultury 19.století, máme-li se smyslu- plně pokusit zodpovědět otázku, co je, co všechno znamená a jak se konstituuje subjekt v kultuře a společnosti naší doby.

Poznámky:

- 1/ Lze připomenout, že termín "postmodernismus" se objevuje v 60.letech 20.st. jako terminus technicus literární kritiky: John Barth 1967 pro charakteristiku překonané literární moderny Eliota, Pounda, Joyce a Becketta; Robert Venturi 1966 v programu nové architektury, která překoná puristický scientismus v tradici Le Corbusiera. Viz Rudolf Burger, Zerebrale Sinnlichkeit und die Agnostik der Formen, in: Forum XXXV, 1988, Hft.409/410, s.18 a poz.označená xxx. Stojí rovněž za tímto poukázat na nápadnou časovou a obsahovou shodu pojmů "postmodernismus" a "postindustriální" společnost, viz např. práce R.Arona, A.Touraina, Daniela Bella aj. K problematice "starého, moderního a současného" viz rovněž studii, kterou uveřejnil Jean-Marc Ferry, L'Ancien, le Moderne, le Contemporain, in: Esprit, 1987, č.12, s.45-48; ke kritikům "postmodernismu", kteří v poslední době vzbudili určitý rozruch, lze přičíst např. amerického autora Allana Blooma. Ve francouzském vydání nese jeho práce charakteristický název *À me désarmée* a úvod k ní napsal význačný spi-

soyatel Saul Bellow. Paříž, Julliard 1987. Uvedené kusé a nahodile sebrané bibliografické údaje naznačují, že "postmodernismus" může prostě konotovat "současnost" a že se diskuse kolem něho, přinejmenším od práce Jean-François Lyotarda, La condition postmoderne, Paříž 1979, rozvinula od vzájemně kritických stanovisek Lyotarda, Habermase, Rortyho aj. v určující náplň filozofického diskursu naší současnosti. V budoucnu bude patrně tato diskuse chápána jako určující pro atmosféru "fin de siècle" 20. století, připravovanou ovšem velmi dlouho a z nej-různějších zdrojů, mezi něž, krom již výše zmíněných, lze uvádět koncepce "posthistorie" A.Toynbeeho a Al. Kojěva z doby bezprostředně po 2.světové válce.

x x
x

Jazyk neúplného systému

Pavel Vašák

Uvažujeme o 19.století v rámci české společnosti; celé toto období můžeme označit bez problémů jako neúplný systém. Není zde nutné uvažovat, co všechno je a není charakteristikou společnosti, národa apod. fungující jako úplný systém s institucemi politickými, ekonomickými, kulturními apod. Je však jisté, že české společnosti v 19.sto-